STOWARZYSZENIE NAUKOWE ARCHEOLOGÓW POLSKICH
SCIENTIFIC ASSOCIATION OF POLISH ARCHAEOLOGISTS
UL. DŁUGA 52, 00-241 WARSZAWA TEL.: +48 22 504 48 15 FAX: +48 22 831 51 95
WWW.SNAP.ORG.PL E-MAIL: SNAP@SNAP.ORG.PL

Apel do społeczeństwa, Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, parlamentarzystów oraz środowisk zawodowych związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego

Nasze postulaty

Wzywamy Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, parlamentarzystów oraz wszystkie zainteresowane środowiska do:

1. Rozpoczęcia prac nad nową, kompleksową ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.
2. Powołania międzybranżowej grupy roboczej z rzeczywistym udziałem środowisk naukowych, zawodowych i instytucji publicznych.
3. Zapewnienia co najmniej roku konsultacji i prac merytorycznych nad założeniami oraz projektem ustawy.
4. Uwzględnienia rozwoju nauki, nowych technologii i współczesnych metod badawczych.
5. Przeanalizowania zgodności przyszłej regulacji z prawem krajowym, prawem Unii Europejskiej i zobowiązaniami międzynarodowymi Polski.
6. Zapewnienia ciągłości ewidencjonowania oraz skutecznej ochrony zabytków podczas przygotowywania reformy.
7. Przedłużenia *vacatio legis* zmian dotyczących amatorskich poszukiwań zabytków, aby umożliwić ich rzetelną ocenę i przygotowanie spójnych rozwiązań.
8. Przeprowadzenia audytu i rzetelnej diagnozy problemów prawnych, organizacyjnych, kadrowych, finansowych i proceduralnych obecnego systemu ochrony zabytków, w tym funkcjonowania służb konserwatorskich, oraz powołania przez MKiDN zespołu roboczego, który nie będzie dublował zadań Rady Ochrony Dziedzictwa Archeologicznego ani Rady Ochrony Zabytków i zapewni udział środowisk naukowych, instytucjonalnych oraz archeologów prowadzących firmy archeologiczne.
9. Zagwarantowania odpowiednich kadr, finansowania i narzędzi do wykonywania obowiązków wynikających z nowego systemu.
10. Opracowania przejrzystych zasad współpracy administracji, środowisk zawodowych i naukowych, właścicieli zabytków, inwestorów oraz organizacji społecznych.
11. Uwzględnienia propozycji zmian przygotowanych przez Stowarzyszenie Naukowe Archeologów Polskich, przekazanych 16 października 2026 r. do Departamentu Ochrony Zabytków przy MKiDN za pośrednictwem Rady Ochrony Dziedzictwa Archeologicznego.

Uzasadnienie

Czas na nowoczesną ustawę o ochronie zabytków. Wspólnie stwórzmy prawo na miarę XXI wieku

Zwracamy się do obywateli, Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, parlamentarzystów, uczelni, instytucji naukowych i muzealnych, służb konserwatorskich, samorządów oraz wszystkich środowisk zawodowych i społecznych zajmujących się badaniem, ochroną, konserwacją i udostępnianiem dziedzictwa kulturowego.

Obecna debata nad zmianami w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami ujawnia problem znacznie szerszy niż poszczególne przepisy dotyczące ewidencji zabytków czy amatorskich poszukiwań zabytków. Pokazuje, że potrzebujemy całościowej rozmowy o tym, jak w XXI wieku powinien funkcjonować polski system ochrony dziedzictwa kulturowego.

Apelujemy o rozpoczęcie prac nad nową, kompleksową ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami — przygotowaną wspólnie przez środowiska zawodowe, naukowe i administrację publiczną, po przeprowadzeniu rzeczywistych konsultacji i rzetelnej oceny skutków proponowanych rozwiązań.

Nie wystarczy poprawić kilku artykułów ani dostosować wybranych fragmentów ustawy do bieżących potrzeb. Nie można też budować systemu ochrony dziedzictwa poprzez fragmentaryczne poprawki dostosowane do doraźnych potrzeb, przygotowywane bez całościowej wizji. Potrzebujemy spójnego prawa, które będzie odpowiadać na wyzwania współczesności i zabezpieczy dziedzictwo dla przyszłych pokoleń.

Dziedzictwo kulturowe wymaga nowoczesnego i spójnego prawa

Zabytki nie są wyłącznie świadectwem przeszłości. Są źródłem wiedzy, elementem tożsamości społecznej, częścią krajobrazu kulturowego i przede wszystkim wspólnym dobrem, którego utrata może być nieodwracalna.

Odpowiedzialna ochrona dziedzictwa wymaga dziś uwzględnienia zarówno tradycyjnych metod konserwacji i badań, jak i dynamicznego rozwoju nauki oraz technologii. Współczesna archeologia wykorzystuje między innymi teledetekcję, geofizykę, fotogrametrię, analizy przestrzenne, badania izotopowe, genetyczne i środowiskowe. Konserwacja zabytków, architektura, architektura krajobrazu i muzealnictwo również rozwijają nowe metody dokumentowania, badania, zabezpieczania i udostępniania dziedzictwa.

Prawo powinno uwzględniać te zmiany. Musi określać nie tylko zasady ochrony samych obiektów, ale także odpowiedzialność za dokumentację, wyniki badań, ruchome materiały zabytkowe, próbki biologiczne i dane naukowe, których wartość może wzrastać wraz z rozwojem przyszłych metod analitycznych. Należy również zabezpieczyć dokumentację archiwalną i zapewnić do niej dostęp.

Nowoczesna ustawa powinna również zapewniać spójność polskiego systemu ochrony z prawem Unii Europejskiej, ratyfikowanymi przez Polskę umowami międzynarodowymi oraz właściwymi standardami ochrony dziedzictwa, w tym zasadami wyrażonymi w dokumentach doktrynalnych, takich jak Karta Wenecka.

Nie ograniczajmy reformy do bieżącego sporu

W ostatnim czasie szczególne kontrowersje wywołały zmiany dotyczące amatorskich poszukiwań zabytków oraz projekt przebudowy systemu ewidencji zabytków. Są to sprawy istotne i wymagające pilnych rozstrzygnięć. Nie powinny jednak wyznaczać granic całej debaty o przyszłości ochrony dziedzictwa.

Potrzebujemy odpowiedzi na znacznie więcej pytań. Jak zapewnić skuteczną ochronę stanowisk archeologicznych, również tych, które nie zostały wpisane do rejestru zabytków lub dopiero zostaną odkryte? Jak powiązać ochronę zabytków z planowaniem przestrzennym i procesami inwestycyjnymi? Jak zagwarantować właściwy poziom badań, dokumentacji i opracowania ich wyników? Jak zapewnić instytucjom odpowiednie kompetencje, kadry i finansowanie? Jak rozdzielić odpowiedzialność między organy administracji, instytucje naukowe, właścicieli zabytków i podmioty prowadzące prace przy zabytkach? Jak zapewnić właściwe przechowywanie i opracowanie ruchomych zabytków archeologicznych?

Równie istotne są problemy funkcjonowania służb konserwatorskich i innych instytucji odpowiedzialnych za ochronę dziedzictwa. Jak zapewnić im warunki kadrowe, finansowe i organizacyjne adekwatne do powierzonych im zadań? Jak usprawnić postępowania administracyjne bez osłabiania ochrony zabytków? Jak zagwarantować odpowiednie standardy prac konserwatorskich, skuteczny nadzór i przejrzysty podział kompetencji między instytucjami?

Są to elementy jednego systemu. Zmiana jednego przepisu może wpływać na funkcjonowanie wielu innych regulacji. Dlatego każda poważna reforma musi być przygotowywana z uwzględnieniem całego porządku prawnego oraz praktycznych konsekwencji proponowanych rozwiązań.

Nie kwestionujemy potrzeby modernizacji prawa ani usprawniania administracji. Sprzeciwiamy się natomiast wprowadzaniu zmian bez dostatecznej analizy ich wzajemnych skutków, bez odpowiednich konsultacji i bez gwarancji, że podstawowe funkcje ochronne zostaną zachowane.

Apelujemy o wspólne przygotowanie nowej ustawy

Proponujemy rozpoczęcie prac nad nową ustawą w ramach otwartego, wieloetapowego procesu, obejmującego co najmniej rok konsultacji i prac merytorycznych.

Proces ten powinien opierać się na współpracy trzech środowisk:

1. **Środowisk zawodowych i naukowych.** Należy stworzyć przestrzeń do opracowania założeń reformy przez archeologów, konserwatorów zabytków, konserwatorów-restauratorów, architektów, architektów krajobrazu, muzealników, historyków sztuki, prawników oraz przedstawicieli uczelni i instytutów badawczych.
2. **Instytucji publicznych i administracji.** Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, służby konserwatorskie, Narodowy Instytut Dziedzictwa, muzea, samorządy oraz inne właściwe instytucje powinny uczestniczyć w wypracowaniu rozwiązań, które będą jednocześnie skuteczne prawnie, wykonalne organizacyjnie i odpowiednio finansowane.
3. **Społeczeństwa i obywateli.** Ochrona dziedzictwa jest sprawą publiczną. Konsultacje powinny umożliwiać udział organizacji społecznych, właścicieli zabytków, lokalnych wspólnot, pasjonatów historii oraz innych zainteresowanych osób. Udział społeczny musi jednak iść w parze z poszanowaniem prawa oraz troską o zachowanie zabytków, ich kontekstu i wartości naukowej.

Prace powinny być prowadzone według jawnego harmonogramu, z określeniem zakresu odpowiedzialności, sposobu zgłaszania propozycji i zasad ich rozpatrywania. Konieczne jest również sprawdzenie projektu pod kątem zgodności z innymi obowiązującymi i projektowanymi ustawami, przepisami wykonawczymi, prawem Unii Europejskiej oraz zobowiązaniami międzynarodowymi Polski.

Celem nie powinno być jedynie przygotowanie kolejnego projektu legislacyjnego. Powinno nim być stworzenie spójnego systemu, który będzie służył ochronie dziedzictwa przez kolejne dekady.

Ochrona dziedzictwa kulturowego w sytuacjach kryzysowych

Ochrona dóbr kultury na wypadek konfliktu zbrojnego, klęski żywiołowej lub katastrofy o charakterze masowym jest ważnym elementem systemu ochrony dziedzictwa. W związku z obowiązującymi już przepisami, w tym ustawą z dnia 5 grudnia 2024 r. o ochronie ludności i obronie cywilnej, potrzebna jest analiza, czy obecne rozwiązania zapewniają właściwy nadzór nad ich wykonywaniem, finansowanie adekwatne do potrzeb oraz systemowe przygotowanie administracji publicznej i właścicieli zabytków — także prywatnych — do działań prewencyjnych. Powinny one obejmować w szczególności plany ochrony kryzysowej, zabezpieczanie i ewakuację ruchomych dóbr kultury, aktualną dokumentację cyfrową zabytków, w tym dokumentację 3D, oraz kopie zapasowe danych przechowywane w bezpiecznych lokalizacjach. Celem powinno być zapewnienie skutecznego działania istniejącego systemu i jasnego podziału odpowiedzialności, a nie dublowanie obowiązujących struktur.

Potrzebny jest czas na dobrze przygotowaną reformę

W związku z planowanym wejściem w życie 1 stycznia 2027 r. zmian dotyczących amatorskich poszukiwań zabytków apelujemy o podjęcie działań legislacyjnych zmierzających do przedłużenia vacatio legis tych przepisów.

Dodatkowy czas powinien zostać wykorzystany na analizę skutków regulacji, wypracowanie odpowiednich zabezpieczeń i uzgodnienie rozwiązań z reformą całego systemu ochrony zabytków.

Również projektowane zmiany dotyczące ewidencji wymagają rzetelnej oceny, odpowiednich przepisów przejściowych i zagwarantowania ciągłości ochrony.

Nie postulujemy bezterminowego odkładania decyzji. Postulujemy staranne przygotowanie prawa, którego skutki zostaną rzetelnie przeanalizowane przed jego wejściem w życie. Koszt pośpiechu może bowiem okazać się znacznie większy niż koszt przeprowadzenia właściwych konsultacji.

Wspólna odpowiedzialność za przyszłość dziedzictwa

Apel kierujemy zarówno do instytucji odpowiedzialnych za stanowienie i stosowanie prawa, jak i do wszystkich osób, którym bliska jest ochrona dziedzictwa kulturowego.

Nie jest to postulat jednej profesji ani jednej instytucji. Skuteczny system ochrony zabytków wymaga współpracy wielu dziedzin, ponieważ dziedzictwo jest złożone, a odpowiedzialność za jego zachowanie nie kończy się na granicach pojedynczego urzędu czy specjalizacji.

Wzywamy do rozpoczęcia otwartego dialogu i podjęcia konkretnych działań na rzecz kompleksowej reformy.

Czas na prawo, które odpowiada wyzwaniom XXI wieku. Z przeszłości w przyszłość

Treść apelu została przyjęta jednogłośnie uchwałą
XXXV Zjazdu SNAP w Łodzi
7 listopada 2026 r.